

VẤN ĐỀ XÂY DỰNG BẢN SẮC CỘNG ĐỒNG ASEAN TỪ CÁCH TIẾP CẬN XUYỀN VĂN HÓA

Trần Thị Thu Lương¹

TÓM TẮT

Xây dựng bản sắc khu vực là nội dung quan trọng đã được quán triệt trong tầm nhìn ASEAN nhiều thập niên qua. Hiện nay khi cộng đồng ASEAN được thiết lập thì vấn đề thúc đẩy việc xây dựng bản sắc khu vực trở nên cụ thể và thiết thực hơn trong các kế hoạch hành động xây dựng trụ cột văn hóa xã hội cộng đồng ASEAN. Tuy nhiên bản sắc khu vực không phải là con số cộng của bản sắc văn hóa các quốc gia thành viên và chỉ có thể thúc đẩy việc tạo dựng và phát triển bản sắc khu vực khi xác định rõ được mối quan hệ riêng – chung này.

Từ cách tiếp cận xuyên văn hóa, bài báo tập trung phân tích những đặc trưng cần phát triển để tạo ra bản sắc cộng đồng ASEAN, phân tích mối quan hệ giữa bản sắc khu vực và bản sắc văn hóa quốc gia thành viên từ đó rút ra các bài học cho sự phát triển văn hóa Việt Nam hiện đại trong sự hợp tác xây dựng văn hóa cộng đồng ASEAN.

Từ khóa: bản sắc cộng đồng ASEAN, xuyên văn hóa, văn hóa Việt Nam hiện đại.

1. BẢN SẮC KHU VỰC QUA THỰC TIỄN PHÁT TRIỂN CỦA ASEAN VÀ SỰ CẤP THIẾT PHẢI THÚC ĐẨY PHÁT TRIỂN VĂN HÓA CHUNG VÌ MỘT TƯƠNG LAI BỀN VỮNG CỦA CỘNG ĐỒNG ASEAN

Trong chặng đường đã qua, bản sắc khu vực là một vấn đề được quán triệt xuyên suốt trong tầm nhìn ASEAN từ Hiệp hội đến cộng đồng. Bản sắc khu vực được ghi rõ trong nhiều văn bản và nhiều phát biểu của các lãnh đạo ASEAN. Hiến chương ASEAN dành một mục riêng (mục 35 trong Điều 5) cho vấn đề Bản sắc ASEAN: “ASEAN sẽ thúc đẩy xây dựng bản sắc chung của ASEAN và ý thức gắn bó với nhau của người dân trong khu vực để hình thành một vận mệnh, những giá trị và mục tiêu chung” [4].

Ý thức về xây dựng bản sắc khu vực cũng thể hiện rõ ở nội dung khẩu hiệu chung của ASEAN “Một tầm nhìn, một bản sắc, một cộng đồng”. Khi ASEAN hoạch định các trụ cột cấu trúc cộng đồng thì bản sắc khu vực được xác định là một

thành tố quan trọng nằm trong trụ cột thứ 3 – trụ cột cộng đồng văn hóa xã hội ASEAN (ASCC). Trong kế hoạch tổng thể để thực hiện xây dựng ASCC thì bản sắc khu vực được xem là phương cách để ASEAN thực hiện các mục tiêu: *Xây dựng một cộng đồng ASEAN lấy người dân làm trung tâm và có trách nhiệm xã hội nhằm đạt được tình đoàn kết và thống nhất bền lâu giữa các quốc gia và người dân ASEAN thông qua việc tạo dựng một bản sắc chung và một xã hội chia sẻ, đùm bọc hòa thuận và rộng mở, nơi cuộc sống, mức sống và phúc lợi của người dân được nâng cao* [4]. Như vậy có thể thấy rằng, bản sắc khu vực nằm trong ý thức khu vực đã được các quốc gia ASEAN coi như là một mục tiêu và phương tiện quan trọng để xây dựng cộng đồng ASEAN. Điều này cũng dễ hiểu bởi vì chủ nghĩa khu vực hình thành và phát triển không thể tách rời với ý thức khu vực và tạo dựng bản sắc khu vực [8].

Trên thực tế, ASEAN đã triển khai nhiều hoạt động cho mục tiêu xây dựng bản sắc văn hóa

¹ PGS.TS Trần Thị Thu Lương – Trường Đại học Quốc tế Hồng Bàng

chung từ thời kỳ Hiệp hội ASEAN đến thời kỳ hướng tới một cộng đồng văn hóa xã hội ASEAN. Ngay từ năm 1976, “*Tuyên bố ASEAN hòa hợp*” đã xác định mục tiêu xây dựng bản sắc ASEAN thông qua hợp tác nghiên cứu văn hóa – xã hội và tăng cường giao lưu trên các lĩnh vực kinh tế, chính trị văn hóa thông tin.

Năm 1978 Ủy ban văn hóa thông tin của ASEAN (ASEAN Committee on culture and information (ASEAN-COCI) đã được chính thức thành lập và tăng cường triển khai các hoạt động hợp tác văn hóa giữa các quốc gia ASEAN trên 4 lĩnh vực: “*Hợp tác về phát thanh truyền hình, thông tin đại chúng, phim và video; Hợp tác về thông tin in ấn và thông tin công cộng; Hợp tác về văn học và nghiên cứu ASEAN; Hợp tác về lĩnh vực nghe nhìn và biểu diễn*” [4].

Tháng 10/2003 tại Malaysia, lần đầu tiên ASEAN tổ chức Hội nghị Bộ trưởng phụ trách văn hóa nghệ thuật ASEAN (AMCA) và từ đó AMCA họp định kỳ 2 năm một lần để hoạch định chiến lược và chính sách hợp tác ASEAN trong lĩnh vực văn hóa nghệ thuật.

Năm 2011 bản tuyên bố ASEAN thống nhất trong đa dạng văn hóa đã được thông qua tại Hội nghị cấp cao ASEAN lần thứ 19 (Bali 11/2011) nhấn mạnh tầm quan trọng của việc thúc đẩy một bản sắc ASEAN thông qua việc đẩy mạnh hơn nhận thức trong khu vực ASEAN về văn hóa và di sản văn hóa đa dạng đồng thời tái khẳng định cam kết tạo dựng nhận thức về một ASEAN thống nhất trong đa dạng bằng việc đặt ra các mục tiêu chung trong phối hợp hợp tác như: “*Thúc đẩy suy nghĩ về ASEAN, thúc đẩy bảo vệ về sử dụng tính đa dạng văn hóa ASEAN, tăng cường tính sáng tạo và ngành công nghiệp văn hóa, xem văn hóa là phương tiện hướng đến cộng đồng đùm bọc và chia sẻ, phát huy nguồn nhân lực và mạng lưới trong lĩnh vực văn hóa như hợp tác với các cơ quan chuyên ngành khác của ASEAN*” [4].

Kế hoạch tổng thể của ASEAN trong việc tạo dựng bản sắc khu vực ASEAN đã xác định rõ các nội dung hợp tác khu vực gồm: “E.1 thúc đẩy

nhận thức ASEAN và ý thức cộng đồng, E.2 bảo tồn và thúc đẩy di sản văn hóa ASEAN; E.3 thúc đẩy sự sáng tạo văn hóa và công nghiệp văn hóa, E.4 gắn kết cộng đồng”.

Chúng ta cũng có thể kể tên vài dự án nổi bật đã và đang thực hiện trong ASEAN cho mục tiêu này như: Dự án Chương trình biểu diễn nghệ thuật ASEAN hay nhất với các chuỗi hoạt động biểu diễn, các loại hình và tiết mục đặc sắc của các quốc gia ASEAN; Dự án Bình chọn thủ đô văn hóa ASEAN; Dự án Tuần văn hóa ASEAN. Ngoài ra ASEAN còn có những hợp tác văn hóa với các đối tác ngoài khu vực như hợp tác văn hóa ASEAN-Trung Quốc, ASEAN-Nga, ASEAN-Hàn Quốc v.v... Như vậy một cách tổng quan có thể thấy rằng, cả trong nhận thức và trong thực tiễn ASEAN đã chú trọng và thúc đẩy hình thành bản sắc khu vực ASEAN.

Vì sao bản sắc văn hóa chung lại được ASEAN coi trọng như vậy? Chúng ta biết rằng, năm 2015 sự ra đời của cộng đồng ASEAN đánh dấu cột mốc trưởng thành mới của chủ nghĩa khu vực ở Đông Nam Á – một chủ nghĩa khu vực theo phương cách riêng dựa trên những đặc trưng văn hóa, những điều kiện lịch sử kinh tế, xã hội riêng biệt của khu vực – phương cách ASEAN (ASEAN way). Cốt lõi của phương cách này là: các quốc gia thành viên dựa vào lòng tin về các lợi ích căn bản của sự liên kết với nhau, giải quyết các vấn đề chung và không can thiệp vào nội bộ của nhau.

Suốt trong 48 năm phát triển của Hiệp hội ASEAN, phương cách này đã đối diện với không ít thử thách thậm chí cả sự chỉ trích và nghi ngờ nhưng trên thực tế, Hiệp hội ASEAN không phải đã không tạo ra những thành quả phát triển sức mạnh liên kết khu vực.

Thành công khá ấn tượng về khả năng của ASEAN là việc ASEAN đã thể hiện được sức nặng của mình vào năm 2003, 2005 khi buộc các quốc gia bên ngoài như Trung Quốc, Ấn Độ, Australia, New Zealand và Nhật Bản ký Hiệp ước hữu nghị và hợp tác (TAC) với ràng buộc

cam kết giải quyết các tranh chấp khu vực một cách hòa bình; Diễn đàn an ninh khu vực ARF của ASEAN cũng thúc đẩy một kiểu cấu trúc *đan lồng* (enmeshment) (theo cách nói của Evelyn Goh) [2] cho nhiều cường quốc tham gia với cơ chế đối thoại linh hoạt khi có sự bất đồng giữa các thành viên này về ARF.

Yếu tố quan trọng được xem là đóng góp quan trọng cho các trường hợp thành công thời kỳ Hiệp hội ASEAN chính là phương cách ASEAN. Phương cách này cho phép đủ sự mềm dẻo cần thiết cho việc tập hợp sức mạnh trong điều kiện có sự khác biệt và đa dạng về nhiều mặt của các quốc gia trong Hiệp hội ASEAN.

Tuy nhiên, khi bước sang thể chế cộng đồng thì yêu cầu khu vực hóa đòi hỏi sự liên kết, phối hợp cao hơn thời kỳ Hiệp hội. Cấu trúc các trụ cột xây dựng cộng đồng đã được ASEAN hoạch định khá rõ và các kế hoạch tổng hợp đã được hợp tác triển khai. Mặc dù vậy, sự thành công của cấu trúc này lại phụ thuộc rất lớn vào việc có tạo nên được một sự điều phối thống nhất nhịp nhàng giữa các lĩnh vực trong từng trụ cột, giữa các trụ cột với nhau hay không? Và trên tất cả là sự phụ thuộc vào ý chí thống nhất, quyết tâm đoàn kết xây dựng cộng đồng của cư dân ASEAN. Như vậy, bản thân cấu trúc và sự vận hành để phát triển của cộng đồng ASEAN đã đòi hỏi tăng cơ chế tập trung, tăng sự tự giác và mức độ hợp tác cao hơn thời kỳ Hiệp hội. Mặt khác, tiến trình toàn cầu hóa cũng khiến cho các vấn đề hợp tác an ninh, hợp tác kinh tế, hợp tác bảo vệ môi trường v.v... ngày càng mang tính xuyên quốc gia.

Hơn nữa, cộng đồng ASEAN thành lập cũng là lúc tham vọng bành trướng tranh chấp lãnh thổ, tranh chấp quyền lực và ảnh hưởng của các cường quốc, đặc biệt là của Trung Quốc tại khu vực biển Đông của Đông Nam Á trở nên khốc liệt, căng thẳng. Tốc độ, mật độ các vấn đề, các sự kiện trở nên ngày càng nhanh với những diễn biến khó lường. Cộng đồng ASEAN non trẻ vừa

mới thành hình đã phải đương đầu với cơn lốc xoáy của âm mưu “*chia để trị*” thâm độc và thực tế một số thành viên đã bộc lộ sự chao đảo làm ảnh hưởng tới khối đoàn kết của cộng đồng.

Rõ ràng là, sự phát triển của cộng đồng ASEAN nói chung, phương cách ASEAN nói riêng đang đối mặt với những thách thức và khó khăn to lớn. Tuy nhiên theo chúng tôi, việc thành lập cộng đồng ASEAN, thậm chí cả việc đẩy mốc thành lập sớm hơn 5 năm cũng như sự lựa chọn phương cách ASEAN như là cơ chế vận hành cho cộng đồng ASEAN là quyết định đúng. Một mặt, chính sự biến đổi tình hình khu vực và thế giới nhanh và phức tạp hơn dự tính nên đã đòi hỏi cố kết khu vực phải chặt hơn, phải cao hơn vì vậy cần phải vượt qua thiết chế Hiệp hội để xây dựng thiết chế cộng đồng. Mặt khác, thực tiễn tồn tại đa dạng với những khác biệt trong nhiều lĩnh vực giữa các quốc gia thành viên và cấu trúc mở của cộng đồng với các quan hệ bên ngoài khu vực, đòi hỏi phải có một cơ chế mềm dẻo, linh hoạt và đa dạng. Vì vậy cộng đồng ASEAN chưa thể theo kiểu cơ chế cứng của loại cộng đồng siêu quốc gia (như cộng đồng EU). Do đó phương cách ASEAN vẫn là lựa chọn thích hợp hơn cả.

Hơn nữa, phương cách ASEAN không đơn giản chỉ là biện pháp đối phó được lựa chọn từ thực tế hiện tại nói trên của ASEAN, mà sự hình thành, tồn tại và phát huy tác dụng của nó còn có cơ sở sâu sắc từ nền tảng đặc trưng văn hóa truyền thống độc đáo của các quốc gia ASEAN – đặc trưng *thống nhất trong đa dạng*.

Chính đặc trưng văn hóa này đã tạo nên một sự khác biệt độc đáo của thực tiễn phát triển hợp tác khu vực ASEAN khiến cho các cuộc tranh luận giữa các nhà lý luận quan hệ quốc tế về ASEAN theo các khung phân tích: *chủ nghĩa tân hiện thực, chủ nghĩa tự do và chủ nghĩa kiến tạo* [9] vẫn đã và đang tiếp tục chưa thể biết kết cục sẽ nghiêng về bên nào bởi vì thực tiễn phát triển của ASEAN là khó có thể chỉ lý giải thuần túy theo một logic duy lý đơn nhất nào.

Mặc dù vậy, trước thách thức to lớn của thực tiễn hiện tại, phương thức ASEAN của cộng đồng khu vực cần phải có thêm sự hỗ trợ hữu hiệu. Theo chúng tôi, nếu đặc trưng văn hóa độc đáo của khu vực đã góp phần quan trọng cho sự hình thành phương cách ASEAN trong quá khứ thì thành tố hỗ trợ hữu hiệu cho phương cách ASEAN trong hiện tại và tương lai chính là *ý thức khu vực trong đó bao gồm việc xây dựng thành công bản sắc cộng đồng ASEAN* [5].

Nếu yếu tố “mềm” văn hóa khu vực đã được xem là hộp đen bí ẩn cho các trường hợp thành công thời kỳ Hiệp hội ASEAN thì việc nó có còn linh diệu trong thời kỳ cộng đồng ASEAN hay không là phụ thuộc vào việc nó có thực sự được kiến tạo ở một cấp độ mới về chất và đủ sức thấm dẫm trong nhận thức của cư dân cộng đồng ASEAN tạo ra được một sự gắn kết, một sự đồng lòng trong các hành động phát triển cộng đồng khu vực hay không? Đó chính là lý do ASEAN luôn chú trọng tới bản sắc khu vực trong chiến lược phát triển ASEAN.

Tuy nhiên có một thực tế là, dù đã được chú trọng và thúc đẩy như vậy trong nhiều năm qua nhưng trong các thành tố tạo dựng cộng đồng ASEAN hiện nay thì bản sắc cộng đồng vẫn là thành tố khá mờ nhạt. Mờ nhạt không chỉ vì bản sắc khu vực thuộc lĩnh vực văn hóa định tính khó đo lường hơn các lĩnh vực kinh tế, quân sự, chính trị, xã hội mà còn là vì nó vẫn chưa xác định được rõ hình hài của mình.

Các dự án triển khai kế hoạch hành động cho việc tạo dựng bản sắc khu vực mà các quốc gia đã hợp tác thực hiện trong thời gian qua cho thấy vẫn chưa vượt thoát nội dung củng cố di sản văn hóa truyền thống vốn có của các quốc gia trong khu vực, giới thiệu các di sản này với nhau trong ASEAN hay với các đối tác ngoài khu vực.

Vậy nếu chỉ giao lưu, củng cố và giới thiệu di sản văn hóa truyền thống hoặc thậm chí là thiết lập công nghệ văn hóa cho từng quốc gia thì liệu đã đủ để tạo ra bản sắc chung cho cộng

đồng khu vực chưa? Theo chúng tôi các hoạt động đó *mới chỉ tạo ra quy trình (making process) chứ chưa tạo được sự tiến triển (not progress)*. Đúng là cần giao lưu văn hóa, gìn giữ củng cố di sản, tăng cường giới thiệu về đẹp đa dạng độc đáo của văn hóa truyền thống các quốc gia thành viên cộng đồng ASEAN để tạo điều kiện tạo dựng bản sắc cho cộng đồng khu vực nhưng đó chưa phải là bản sắc cộng đồng khu vực. *Bản sắc khu vực không phải là con số cộng bản sắc văn hóa sẵn có của các quốc gia thành viên. Nó là thành quả sáng tạo xuyên văn hóa của cư dân các quốc gia ASEAN. Nó ở cấp độ khu vực khác với cấp độ quốc gia. Chỉ khi nào thành quả này xuất hiện thì mới có sự tiến triển và phát triển về chất của việc tạo dựng bản sắc cộng đồng ASEAN.*

Theo tinh thần đó thì hiện nay bản sắc khu vực cho cộng đồng ASEAN chưa định hình rõ. Có lẽ do vậy mà sự thấu hiểu, sự chia sẻ, sự gắn bó, tình cảm gắn kết, tư tưởng hợp tác mạnh mẽ trong cư dân các quốc gia thành viên cộng đồng khu vực ASEAN vẫn chưa được thực sự khởi động.

Theo chúng tôi, một trong những nguyên nhân quan trọng khiến cho thực tiễn phát triển bản sắc văn hóa cộng đồng khu vực chưa mạnh mẽ như vậy là vì việc xác định và nhận thức về mối quan hệ riêng chung giữa bản sắc chung của văn hóa cộng đồng khu vực và bản sắc riêng của các quốc gia thành viên chưa được rõ ràng, chưa biện chứng. Một khi nhận thức còn mơ hồ thì chưa thể có một thực tiễn thao tác hữu hiệu là dễ hiểu. Trong khi đó, việc thúc đẩy phát triển bản sắc khu vực lại được xem như là thành tố ẩn chứa sức mạnh độc đáo của văn hóa Đông Nam Á, là thành tố hỗ trợ hữu hiệu cho sự cố kết của cộng đồng ASEAN trước những thử thách khốc liệt của các âm mưu “chia để trị” của nhiều thế lực cường quốc đang toan tính biến Đông Nam Á thành sân sau của mình.

Từ thực tế đó, bài viết của chúng tôi muốn góp phần:

1. Xác định bản sắc văn hóa cộng đồng khu vực ASEAN

2. Từ cách tiếp cận xuyên văn hóa hiện đại phân tích cách thức sáng tạo bản sắc khu vực cho các thành viên của cộng đồng ASEAN góp phần xác định rõ hơn mối quan hệ riêng - chung giữa bản sắc văn hóa quốc gia và bản sắc văn hóa cộng đồng khu vực.
3. Từ đó rút ra các bài học cho việc phát triển văn hóa Việt Nam hiện đại trong sự hợp tác với các quốc gia Đông Nam Á, xây dựng và phát triển văn hóa cộng đồng ASEAN.

2. XÂY DỰNG BẢN SẮC CỘNG ĐỒNG ASEAN TIẾP CẬN TỪ LÝ THUYẾT XUYÊN VĂN HÓA HIỆN ĐẠI

Cội nguồn văn hóa bản địa và các ảnh hưởng văn hóa chung trong lịch sử đã tạo nên sợi dây bền chắc của sự thống nhất, xuyên suốt các nền văn hóa đa sắc màu của các dân tộc, các quốc gia Đông Nam Á thành một chuỗi hạt văn hóa độc đáo. Đó cũng là điểm tựa cho bản sắc khu vực thời kỳ Hiệp hội ASEAN. Tuy nhiên theo chúng tôi, dù hành trang văn hóa quá khứ là rất quý giá và là nền tảng để tiếp tục phát triển văn hóa nhưng nếu bản sắc cộng đồng ASEAN chỉ gồm các yếu tố truyền thống thì khó có thể đủ để đáp ứng yêu cầu văn hóa khu vực của cộng đồng khu vực hiện đại. Bởi vì bản sắc khu vực hiện đại phải gắn chặt với lợi ích khu vực hiện đại, gắn chặt với cấp độ hiện đại và phát triển của văn hóa. Do đó bản sắc truyền thống là cần nhưng chưa đủ.

Bản sắc khu vực (BSKV) hiện đại đòi hỏi một cấp độ hợp tác mới. BSKV hiện đại không hình thành tự phát hay chỉ hình thành dưới các tác nhân ngoại sinh và cũng không phải là số cộng của văn hóa các quốc gia thành viên mà đó là thành quả sáng tạo văn hóa của cư dân cộng đồng khu vực trong sự phát triển ý thức khu vực theo phương thức *xuyên văn hóa* (transculture). Một phương thức phát triển văn hóa lên một cấp độ mới trong bối cảnh tương tác văn hóa toàn cầu mà Mikhail Epstein - Giáo sư lý luận văn hóa và văn học

Nga tại Trường đại học Emory Atlanta Georgia Hoa Kỳ đã phát hiện và đề xướng.

Để hiểu rõ hơn lý do vì sao sự phát triển bản sắc khu vực ASEAN lại cần theo phương thức xuyên văn hóa, chúng tôi xin trở lại vấn đề giao lưu hợp tác văn hóa, sự va chạm, sự đụng độ văn hóa và cách giải quyết của phương thức xuyên văn hóa mà Mikhail Epstein [7] đã đề xuất.

Chúng ta biết rằng *“Bản chất con người không phải là cái trừu tượng cố hữu của cá nhân riêng biệt, trong tính hiện thực của nó, bản chất con người là tổng hòa những quan hệ xã hội”* [1]. Vì vậy, xu thế mở rộng kết nối quan hệ xã hội của cá nhân hay cộng đồng trên quy mô ngày càng rộng lớn là xu thế thuộc về bản chất của xã hội loài người. Thực tế sự kết nối (cường bức hay tự nguyện) giữa cá nhân, cộng đồng hay quốc gia đã bắt đầu ngay từ khi xã hội con người được thiết lập và tiếp tục mở rộng theo từng nấc thang phát triển của lịch sử nhân loại. Đi cùng với đó là sự giao lưu, giao thoa, lan tỏa văn hóa và cũng là quá trình *va chạm, xung đột* thậm chí là *đồng hóa văn hóa*. Khi giao lưu văn hóa đã ở quy mô toàn cầu thì nhân loại lại còn phải đối mặt với một dự báo tương lai bất ổn tàn khốc của viễn cảnh *đụng độ giữa các nền văn minh* bao gồm trong đó cả sự đụng độ do mâu thuẫn sắc tộc, tôn giáo.

Vậy phải làm thế nào để tránh được đụng độ văn hóa khi vẫn muốn bảo lưu và phát triển bản sắc riêng của mình trong quá trình tương tác giao lưu với những nền văn hóa khác? Làm thế nào để khi hợp thành một khối từ nhiều sự khác biệt thì sự hợp nhất này không làm suy yếu các nền văn hóa riêng, trái lại có thể làm nên sức mạnh hệ thống? Và liệu sự đụng độ giữa các nền văn minh có phải là tương lai không thể tránh khỏi của nhân loại hay không?

Chúng ta có thể tìm thấy một phần câu trả lời cho các câu hỏi trên từ lý thuyết xuyên văn hóa của Mikhail Epstein [7].

Mikhail Epstein đã chỉ rõ văn hóa có khả năng tự thấu vượt và ông gọi đó là *Transculture* được tạm dịch là xuyên văn hóa. Ông cho rằng văn hóa là một hệ thống mở, năng động có khả năng tự xuyên qua đường biên giới tự thân để mở ra một cấp độ mới cho sự phát triển của mình: “*Bằng cách vượt qua những giới hạn “tự nhiên” hay “những lớp văn hóa đầu tiên” (First order culture) chiêu kích xuyên văn hóa mở ra cấp độ tiếp theo cho sự tự do của con người vượt khỏi sự phụ thuộc vào các biểu trưng, sự mê đắm ý thức hệ, lòng cuồng tín yêu nước vốn là những thứ thuộc về chúng ta với tư cách là thành viên của một cộng đồng văn hóa nào đó... Xuyên văn hóa thiết lập những bản sắc mới trong tập mờ (Fuzziness) trong giao thoa (Interference)... mô hình xuyên văn hóa không phải chỉ là một lĩnh vực của tri thức mà còn là một phương thức (Mode) của tồn tại và là nơi định vị những điểm giao của các nền văn hóa*” [7].

Tuy nhiên nếu vượt qua giới hạn của bản sắc văn hóa tự thân để tiến vào sự tự do giao lưu kết nối văn hóa, sáng tạo những bản sắc mới theo phương thức xuyên văn hóa thì có làm mất đi bản sắc văn hóa riêng của các đối tượng giao lưu? Mikhail Epstein chỉ rõ logic vì sao xuyên văn hóa không làm mất đi bản sắc riêng trong quá trình tương tác văn hóa “*Sự quá độ của con người từ tự nhiên đến văn hóa không làm cho họ mất đi cơ thể tự nhiên của họ, ngược lại cơ thể con người đòi hỏi sức mạnh thể chất mới và biểu cảm mới thông qua sự trau dồi những năng lực thể chất và áp dụng những hiệu quả của những hoạt động biểu trưng như: nói, khiêu vũ, vẽ, viết, đào luyện nghệ thuật, thương mại và thể thao. Tương tự như vậy, hoạt động xuyên văn hóa không làm rời bỏ bản sắc cốt lõi... Thực tiễn xuyên văn hóa không làm giảm bớt bản sắc, không đối đầu với bản sắc mà đó là cách mở rộng những giới hạn bản sắc tộc người, nghề nghiệp, ngôn ngữ của chúng ta và những bản sắc*

khác để đến với cấp độ mới của sự “xác định và không xác định”, sẽ áp đặt những giới hạn mới, những kiểu tượng trưng mới” [7].

Thật vậy, xuyên văn hóa khởi phát từ tự thân văn hóa trước yêu cầu của thực tiễn và đã thể hiện sự thành công trong các trường hợp tồn tại bền vững của các quốc gia đa dân tộc, đa văn hóa trong lịch sử. Đó là những minh chứng cho khả năng “*tự thấu vượt*” xuyên văn hóa của văn hóa. Ở đó nhiều cộng đồng nhỏ đa dạng văn hóa nhưng đã liên kết thành công để tạo được quốc gia và các nền văn hóa riêng trong đó vẫn giữ được bản sắc riêng đồng thời mở rộng tiếp biến văn hóa với các nền văn hóa khác tạo dựng nên bản sắc văn hóa quốc gia. Các quốc gia đa dân tộc ở Đông Nam Á trong đó có Việt Nam đã cung cấp những ví dụ điển hình và *thống nhất trong đa dạng* chính là một dạng thức thể hiện sự thành công của hợp tác xuyên văn hóa trong quá khứ tại khu vực Đông Nam Á.

Tuy nhiên, xuyên văn hóa mà Mikhail Epstein đề xuất là ở một vòng xoáy phát triển cao hơn xuyên văn hóa của thời cổ đại [7]. Thời gian hiện đại không cho phép diễn biến tự phát kéo dài hàng ngàn năm, do đó đòi hỏi phải có sự tự giác thức ngộ “*định vị được những điểm giao của các nền văn hóa*” trong tương tác, chủ động hợp tác, tạo lập “*bản sắc mới*” vì lợi ích chung của các bên hợp tác. Mikhail Epstein coi đó là “*Sự giải phóng con người khỏi những ràng buộc của văn hóa tự thân, đó là tiến trình vượt qua văn hóa, đi vào tình trạng hậu văn hóa (Postcultural Condition) được định hình một cách kỹ thuật bởi những quan hệ giao tiếp đương đại có tính toàn cầu... Xuyên văn hóa là bước tiếp theo hành trình con người tìm kiếm tự do*” [7]. Xem vậy thì kịch bản đụng độ giữa các nền văn minh không nhất thiết là viễn cảnh bi thảm nếu như nhân loại kịp thời thức ngộ, kịp cùng nhau bước vào hành trình tự do này.

Trở lại vấn đề xây dựng bản sắc khu vực ASEAN. Cách tiếp cận từ lý thuyết xuyên văn hóa của MiKhael Epstein [7] đã gợi mở cho chúng ta một cái nhìn sâu sắc hơn toàn diện hơn về các đặc trưng của bản sắc khu vực và nhờ đó mà việc hoạch định kế hoạch để tạo dựng BSKV cũng sẽ rõ ràng hơn.

Trước hết chúng ta nhìn rõ hơn về các đặc điểm tình hình thực tiễn của khu vực tác động đến việc xây dựng văn hóa cộng đồng ASEAN. *Đặc điểm có thể thấy rõ trước hết là, cộng đồng ASEAN được thừa hưởng một di sản văn hóa quý giá của khu vực trong lịch sử. Đó là các kinh nghiệm tương tác xuyên văn hóa giữa các nền văn hóa khác biệt để tạo nên và giữ vững được sự thống nhất trong từng quốc gia và sau này trở thành truyền thống thống nhất trong đa dạng của Hiệp hội ASEAN.* Đó cũng chính là cội nguồn của một đặc trưng văn hóa rất quý giá của văn hóa các quốc gia trong khu vực: đặc trưng khoan dung văn hóa. Để bước vào được lộ trình xuyên văn hóa thì phải khoan dung nghĩa là phải tôn trọng cái khác của người khác để người khác cũng tôn trọng cái khác của mình. Đó là chìa khóa để mở cửa lộ trình và cũng là van an toàn trong suốt lộ trình hợp tác và tương tác văn hóa. Cõi thường văn hóa của người khác, áp đặt văn hóa hay đồng hóa văn hóa là đóng cửa cơ hội được bước vào khung trời tự do, được phát triển trong hòa bình, là làm suy thoái đa dạng văn hóa, dẫn đến những xung đột văn hóa và châm ngòi cho chiến tranh.

Bản sắc văn hóa nông nghiệp của các dân tộc Đông Nam Á tạo cho họ một tâm tính hiền lành, yêu thiên nhiên, yêu hòa bình. Do đó dù đa sắc màu văn hóa nhưng cư dân Đông Nam Á vẫn có thể chấp nhận tồn tại bên nhau, dựa vào nhau, đùm bọc lẫn nhau. Câu ca dao của Việt Nam: *“Bầu ơi thương lấy bí cùng. Tuy rằng khác giống nhưng chung một giàn”* có thể được

xem như là một tổng kết điển hình cho tinh thần này. Đó cũng chính là cội nguồn của nguyên tắc đồng thuận của phương cách ASEAN - một nguyên tắc mà các văn hóa duy lý của Phương Tây rất khó chấp nhận. Tự nguyện đồng thuận khi có xung đột lợi ích, khi có sự khác biệt đòi hỏi phải có tinh thần khoan dung bởi vì khoan dung ngoài việc chấp nhận cái khác biệt còn là tinh thần bao dung cái khiếm khuyết, giúp đỡ sự khó khăn. Đây là logic của tình cảm và logic của văn hóa, nó nằm ngoài logic duy lý, nhưng tạo nên một sức mạnh đoàn kết, một truyền thống nhẫn nại chờ đợi dịu dặt nhau cùng đi lên từ những xuất phát không đồng đều - điều mà tính cạnh tranh quyết liệt thường loại bỏ. Để xây dựng cộng đồng ASEAN từ thực tiễn đa dạng hiện nay thì chắc chắn khoan dung là một đặc trưng quan trọng mà bản sắc cộng đồng ASEAN phải kế thừa và gìn giữ.

Một bản sắc khác cũng rất quý giá có được từ kinh nghiệm xuyên văn hóa trong lịch sử tương tác của văn hóa Đông Nam Á là *tính mở và tính năng động* trong việc tiếp biến tinh hoa văn hóa. Lịch sử tiếp biến các thành tựu văn hóa như ngôn ngữ, chữ viết, tôn giáo, nghệ thuật, v.v.. từ các văn hóa ngoài khu vực cho thấy nội lực xuyên văn hóa của các nền văn hóa Đông Nam Á là mạnh mẽ. Do vậy đã có thể tiếp nhận làm giàu thêm văn hóa của mình nhưng không bị đánh mất bản sắc. Rõ ràng trong bối cảnh hội nhập toàn cầu đây là một năng lực văn hóa cần được phát huy trong bản sắc văn hóa cộng đồng ASEAN hiện đại trong bối cảnh hội nhập toàn cầu.

Tất nhiên điều cần gìn giữ nhất không thể để mất trong bản sắc văn hóa cộng đồng ASEAN còn chính là tính đa sắc của văn hóa các quốc gia ASEAN và ở đây mỗi quan hệ riêng – chung phải được nhận thức rõ ràng. Đương nhiên sự độc đáo của mỗi nền văn hóa thành

viên là sẵn có nhưng ở tầm vóc bản sắc khu vực thì phải được tổng hợp như thế nào để khi giới thiệu, khi trưng bày cho thấy đó không phải là một tập hợp ngẫu nhiên của sự đa dạng mà *đó phải là sự đa sắc của kết nối*. Điều này đòi hỏi phải hiểu sâu sắc *tính thống nhất trong đa dạng* của văn hóa các quốc gia Đông Nam Á. Nói cách khác bản sắc đa dạng của văn hóa cộng đồng ASEAN không phải là số cộng các đa sắc riêng lẻ từng thành viên mà là sự thăng hoa đa sắc của kết nối cộng đồng. Sự thăng hoa này không làm nghèo bản sắc riêng mà làm giàu cho bản sắc chung. Sự thăng hoa bản sắc riêng trong sự kết nối chúng với nhau để làm nên bản sắc chung của cộng đồng không làm yếu đi cái riêng mà ngược lại làm cho cái riêng được làm giàu lên, tỏa sáng hơn trong sự tích hợp chung. Đó chính là tinh thần căn bản của tương tác xuyên văn hóa. Do đó việc gia tăng giới thiệu di sản văn hóa của các quốc gia thành viên trong các kế hoạch hợp tác văn hóa ASEAN sẽ không phải chỉ đơn thuần là ai có cái gì thì cứ thế giới thiệu, cứ thế trình diễn mà còn cần một sự phối hợp của tầm vóc tư duy văn hóa khu vực. Để cho cư dân cộng đồng ASEAN khi thường thức sẽ cảm nhận được cái riêng của mình trong sự hòa hợp với cái chung. MiKhail Epstein đã chỉ rõ *“Mặc dù xuyên văn hóa phụ thuộc vào nỗ lực từng cá nhân để vượt qua tính đồng nhất trong các nền văn hóa đặc thù nhưng ở một cấp độ khác là một quá trình tương tác trong đó cá thể nhận rõ hơn mình “ở ngoài” một nền văn hóa cá biệt nào đó, “ở ngoài” những giới hạn quốc gia, chủng tộc, giới, hệ tư tưởng và những giới hạn khác... và nhận ra vị trí của mình trên biên độ những nền văn hóa hiện tồn”* [7].

Trong bối cảnh kinh tế, văn hóa của xã hội hiện đại, trong sự du nhập và ảnh hưởng của văn hóa toàn cầu với những xung đột văn hóa tộc người, tôn giáo rất phức tạp thì không thể trông cậy vào sự kế thừa di sản một cách tự

phát mà cần phải chủ động thúc đẩy mạnh mẽ sự tuyên truyền về các di sản truyền thống trong nhận thức của cư dân các quốc gia thành viên ASEAN việc thừa kế và phát huy bản sắc văn hóa truyền thống trong xây dựng bản sắc văn hóa cộng đồng ASEAN cần phải được xác định rõ ràng hơn và phải được nâng lên cao hơn ở tầm vóc kết nối khu vực. Các thông điệp về bản sắc văn hóa cộng đồng này phải được thể hiện rõ ràng trong từng kế hoạch hành động tổng thể, cụ thể trong từng dự án hợp tác ASEAN.

Như đã nói, bản sắc khu vực hiện đại không thể chỉ bao gồm các bản sắc truyền thống. Phát triển xuyên văn hóa hiện đại đòi hỏi phải có tính hiện đại trong văn hóa. Đó là yêu cầu của tiến trình toàn cầu hóa. Toàn cầu hóa đặc biệt là sau thập niên 90 của thế kỷ XX đến nay đã trở nên hết sức mạnh mẽ và trở thành một xu thế không thể đảo ngược. Tham gia vào tiến trình hội nhập này không chỉ là vấn đề mở rộng quan hệ mà quan trọng hơn là phải kết nối, phải hòa nhập được các giá trị, các chuẩn mực, các định chế của toàn bộ nền kinh tế, chính trị, xã hội, văn hóa của quốc gia hay của khu vực vào các giá trị, các chuẩn mực và định chế đã được xác định là mang tính quốc tế. Các yêu cầu đó đòi hỏi văn hóa phải giàu tính hiện đại bởi vì đó là nền tảng để tạo ra chất lượng tốt cho nguồn nhân lực, năng lực tốt cho thể chế quản lý - những nhân tố nội sinh quyết định sức mạnh để hội nhập và tồn tại được trong dòng chảy hội nhập toàn cầu đầy cạnh tranh và thách thức hiện nay. Dưới góc độ phát triển xuyên văn hóa thì tăng tính hiện đại cho văn hóa là tăng tính kết nối của xuyên văn hóa hiện đại.

Chúng ta biết rằng *tính hiện đại* được hiểu theo nhiều cách trong những giai đoạn lịch sử khác nhau và không phải đã hoàn toàn được thống nhất (*thời cận đại khi chủ nghĩa tư bản*

đang trở thành trung tâm của phát triển thì hạt nhân của tính hiện đại là công nghệ của chủ nghĩa tư bản Phương Tây và không ít trường hợp người ta đã đồng nhất hiện đại hóa với Phương Tây hóa. Nhưng càng ngày khái niệm tính hiện đại càng được gắn chặt với chủ thể văn hóa (do ai thực hiện và nhằm đem lại lợi ích cho ai?) do đó khái niệm tính hiện đại dần được khái quát với nội hàm toàn diện hơn nhưng cũng đa dạng hơn). Tuy nhiên căn cứ vào hai thuộc tính căn bản của nội hàm khái niệm văn hóa (thuộc tính sáng tạo và thuộc tính bản sắc) chúng ta vẫn có thể tạm xác định các đặc trưng của tính hiện đại trong văn hóa.

Thuộc tính sáng tạo của văn hóa được đặt trên nền tảng của tri thức và thể hiện ở thành tựu vận dụng tri thức vào việc phục vụ cho chất lượng sống của con người. Do đó tính hiện đại của văn hóa trước hết phải được thể hiện ở một hệ tri thức hiện đại. Đó là hệ tri thức chủ yếu dựa trên khoa học và công nghệ duy lý, hợp lý hóa có tính quốc tế, được tích lũy với tốc độ nhanh và thường xuyên biến đổi cập nhật, đồng thời cũng thể hiện ở trình độ tiên tiến của nền khoa học và kỹ thuật của quốc gia chủ thể.

Tuy nhiên cần lưu ý rằng, sự có mặt của hệ tri thức hiện đại và nền khoa học kỹ thuật tiên tiến không phải được xét từ khía cạnh ngoại sinh mà chủ yếu phải là yếu tố nội sinh. Nghĩa là tại quốc gia của chủ thể văn hóa đó có hay không cơ chế cho phép liên kết và tổ chức được các tri thức hiện đại và phát triển được một nền khoa học kỹ thuật tiên tiến. Nói cách khác, quốc gia đó có thể thiết lập và vận hành được một nền giáo dục đủ năng lực để đem đến hệ tri thức hiện đại cho các chủ nhân văn hóa hay không và để nhờ đó mà xây dựng và phát triển được một nền khoa học và kỹ thuật tiên tiến của mình hay không?

Ở thuộc tính bản sắc thì văn hóa hiện đại dù

vẫn đặt trên cơ sở bản sắc văn hóa truyền thống nhưng lại đòi hỏi loại bỏ những giá trị, những truyền thống và thói quen của quá khứ không còn phù hợp với xã hội hiện đại, đồng thời hình thành được những giá trị mới, truyền thống mới và phong cách sống phù hợp với xã hội hiện đại.

Với những thuộc tính trên, tính hiện đại của văn hóa chủ yếu được xây dựng và phát triển ở các quốc gia thành viên. Tuy nhiên ở tầm vóc khu vực thì chiều kích xuyên văn hóa của văn hóa hiện đại sẽ tạo nên một sự chủ động liên kết, thúc đẩy đầy tiềm năng:

Thứ nhất, dưới góc độ hợp tác tạo dựng bản sắc hiện đại cho văn hóa cộng đồng ASEAN, nội dung hợp tác sẽ mở rộng ra lĩnh vực hợp tác xây dựng một nền giáo dục tiên tiến, một nền khoa học kỹ thuật hiện đại, cũng như phong cách sống hiện đại trên bình diện khu vực. Trước hết là việc xây dựng các chuẩn mực giáo dục hiện đại chung cho các cấp học, phát triển văn hóa đánh giá chất lượng giáo dục trong các quốc gia ASEAN. Từ đó tăng tính liên thông trong chương trình đào tạo giáo dục các cấp giữa các quốc gia trong cộng đồng ASEAN, khuyến khích phát triển du học Đông Nam Á ở các cấp học, tạo nên tình trạng cạnh tranh chất lượng và thúc đẩy chất lượng giáo dục của các quốc gia trong cộng đồng phát triển. Các công dân cộng đồng ASEAN có thể lựa chọn trường học cho con mình ở tất cả các cấp học trong các quốc gia cộng đồng ASEAN vì vậy các trường kém chất lượng sẽ không thể tồn tại. Quá trình giao lưu giáo dục này tạo điều kiện cho các nền văn hóa trong cộng đồng tăng tính giao lưu tương tác và hòa hợp để phát triển.

Thứ hai, sự thúc đẩy gia tăng tính hiện đại trong bản sắc văn hóa khu vực sẽ tạo nên sự kết nối tốt hơn cho 3 trụ cột phát triển cộng đồng ASEAN. Gia tăng tính hiện đại của giáo

dục là cơ sở để phát triển nền khoa học kỹ thuật hiện đại và đó cũng là cơ sở để phát triển các trụ cột kinh tế, quốc phòng an ninh cũng như gia tăng vị thế cho cộng đồng ASEAN trên sân chơi hội nhập quốc tế. Mặt khác, gia tăng tính hiện đại của văn hóa khu vực sẽ tác động tốt đến các thành tố khác của trụ cột cộng đồng văn hóa xã hội bởi vì một xã hội hiện đại muốn phát triển thì chỉ có thể đặt trên nền tảng của nền văn hóa hiện đại.

Thứ ba, tính hiện đại của văn hóa là thuộc tính chung cho tất cả các nền văn hóa hiện đại, tuy nhiên bản sắc hiện đại trong văn hóa cộng đồng ASEAN sẽ không phải là tính hiện đại chung chung mà sẽ được xây dựng theo tinh thần xuyên văn hóa với những đặc điểm đặc thù của văn hóa ASEAN chẳng hạn phong cách sống năng động và hiện đại của chủ nhân văn hóa ASEAN sẽ khác biệt với phong cách sống năng động hiện đại của người Mỹ hay người Châu Âu. Tính hiện đại theo tinh thần xuyên văn hóa ASEAN sẽ là tính hiện đại mở theo chiều ngang (liên kết mở với bên ngoài) và kết nối chặt theo chiều dọc (thấm đẫm văn hóa truyền thống). Nói khác đi đó sẽ là sự cộng tồn đặc sắc truyền thống và hiện đại của bản sắc khu vực ASEAN.

Tóm lại trên nền tảng di sản kinh nghiệm tương tác xuyên văn hóa giữa các nền văn hóa khác biệt giữa các quốc gia Đông Nam Á và truyền thống thống nhất trong đa dạng trong quá khứ, đặc trưng văn hóa khu vực của cộng đồng ASEAN cần phải được tích hợp thêm các đặc trưng văn hóa hiện đại để có một hình hài rõ nét hơn phù hợp hơn. Cụ thể:

1. Bảo lưu và thăng hoa sự đa sắc độc đáo của bản sắc văn hóa thống nhất trong đa dạng của các quốc gia Đông Nam Á trong trình độ tương tác xuyên văn hóa hiện đại. Nhờ đó tạo nên sự kết nối sáng tạo để có một

chất lượng văn hóa đa sắc ở cấp độ khu vực, khu biệt với văn hóa các khu vực khác.

2. Bảo lưu và phát huy đặc trưng khoan dung văn hóa trong truyền thống đoàn kết, đùm bọc, đồng thuận của văn hóa Đông Nam Á.
3. Bảo lưu và phát huy tính sáng tạo, mở và năng động trong tiếp biến văn hóa để tăng tính hội nhập của văn hóa khu vực ASEAN.
4. Tạo dựng bản sắc văn hóa hiện đại của cộng đồng ASEAN trên cơ sở hợp tác phát triển liên thông, kết nối các nền giáo dục và khoa học kỹ thuật trong cộng đồng ASEAN để phát huy sức mạnh hệ thống của cộng đồng, tăng tính hiện đại cho giáo dục và khoa học kỹ thuật của các quốc gia cộng đồng ASEAN.
5. Sáng tạo một phong cách văn hóa ASEAN hiện đại, trẻ, năng động và đồng thuận theo phương cách cộng tồn đặc sắc truyền thống và hiện đại của bản sắc văn hóa Đông Nam Á.

3. MỘT SỐ BÀI HỌC CHO VIỆC PHÁT TRIỂN VĂN HÓA VIỆT NAM HIỆN ĐẠI TRONG ĐỊNH HƯỚNG TƯƠNG TÁC XUYÊN VĂN HÓA ĐỂ TẠO DỰNG VÀ PHÁT TRIỂN VĂN HÓA CỘNG ĐỒNG ASEAN

Trong cộng đồng ASEAN, Việt Nam là một trong những thành viên điển hình cho đặc trưng đa tộc người, đa văn hóa của các quốc gia Đông Nam Á. Từ thời kỳ cổ đại, tính nhất thể hóa cao của văn hóa Đông Sơn của người Việt cổ đã tạo ra một nền tảng vững chắc giúp cộng đồng Lạc Việt ở vùng đồng bằng sông Hồng, sông Mã trở thành cộng đồng đa văn hóa đặc biệt trong khối Bách Việt vượt qua được thử thách khắc nghiệt nhất của lịch sử cổ đại là nguy cơ bị Hán hóa suốt gần 10 thế kỷ. Lịch sử dựng nước và giữ nước trong hàng ngàn năm của Việt Nam từ thời Văn Lang - Âu Lạc đến khi trở thành một Đại Việt hùng mạnh

ở khu vực Đông Nam Á là lịch sử tập hợp, cố kết sức mạnh đoàn kết của tộc người Việt với nhiều dân tộc anh em trong lãnh thổ. Nhờ đó, trước những bước ngoặt to lớn của Việt Nam vào thời trung đại, khi lãnh thổ đất nước có cơ hội mở rộng gấp đôi về phía Nam, trước yêu cầu nhất thể hóa sức mạnh của nhiều cộng đồng dân tộc để khai phá Nam Bộ, người Việt với kinh nghiệm của một dân tộc chủ thể của cộng đồng đa dân tộc trong nhiều thế kỷ, đã thực hiện tốt vai trò trung tâm, tập hợp và chung lưng với các nhóm cư dân nhiều tộc người khác đang có cụm đơn lẻ hoặc mới gia nhập vào Nam Bộ để cùng khai phá, xây dựng và phát triển thành công vùng đất mới. Cùng với tiến trình đó, văn hóa Việt đã trở về với cội nguồn Đông Nam Á sau nhiều thế kỷ bị hút vào vòng quay ngoại vi của trung tâm văn hóa Trung Hoa. Cơ tầng văn hóa Đông Nam Á và các yếu tố tiếp biến sâu sắc và văn hóa Đông Á trong văn hóa Việt là cơ sở để người Việt và các tộc người ở Nam Bộ lúc đó (Khmer, Chăm, Hoa...) dễ dàng gắn kết theo phong cách thống nhất trong đa dạng, vốn đã trở thành đặc điểm đặc sắc của văn hóa Việt Nam. Sứ mệnh và khả năng tạo được chất keo kết dính các chuỗi hạt đặc sắc của nhiều tộc người thành một vòng chuỗi văn hóa Việt Nam bền vững trong lịch sử cho thấy văn hóa Việt Nam có thể được xem là nền văn hóa giàu kinh nghiệm và điển hình cho khả năng hợp tác xuyên văn hóa trong thời kỳ phát triển văn hóa truyền thống của các quốc gia tại khu vực Đông Nam Á.

Thành công của truyền thống và kinh nghiệm đó với Việt Nam là một di sản quý báu. Nhưng nó sẽ không thể tồn tại và phát huy tốt nếu chủ nhân văn hóa hiện nay không thấu hiểu, không thấm thía và không cố gắng gìn giữ, đặc biệt là trong bối cảnh xung đột sắc tộc, tôn giáo, văn hóa trên thế giới ngày càng trở nên phức tạp. Vì vậy bài học trước hết cho văn hóa

Việt Nam hiện đại là cần phải xác định định hướng nhận thức đúng đắn về bản sắc văn hóa Việt Nam. Đó không thể chỉ là bản sắc của riêng văn hóa tộc người Việt (Kinh) mà đó luôn là bản sắc tích hợp xuyên văn hóa của văn hóa Việt với văn hóa các tộc người trong gia đình dân tộc Việt Nam. Trên cơ sở nhận thức đó, việc giáo dục văn hóa Việt Nam cần phải chú trọng bảo tồn sự đa sắc của văn hóa Việt Nam bằng một thái độ trân trọng, bảo tồn tất cả các tinh hoa văn hóa các tộc người dù là đa số hay thiểu số trong cộng đồng dân tộc Việt Nam. Đó cũng chính là cơ sở để văn hóa Việt Nam tham gia tích cực vào tiến trình tương tác xuyên văn hóa với văn hóa các quốc gia Đông Nam Á trong cộng đồng ASEAN bởi vì ngoài bề dày kinh nghiệm quý báu về tương tác xuyên văn hóa thì còn có may mắn là ở Việt Nam có mặt hầu hết các tộc người đang sinh sống trên lãnh thổ của khu vực Đông Nam Á.

Như đã phân tích, văn hóa cộng đồng ASEAN không chỉ bao gồm các di sản văn hóa truyền thống mà còn phải mang tính hiện đại. Tương tác xuyên văn hóa để hình thành bản sắc văn hóa cộng đồng ASEAN phải là tương tác đặt trên cơ sở và hướng tới tính hiện đại của văn hóa. *Điều này đòi hỏi Việt Nam phải nỗ lực gia tăng tính hiện đại cho nền văn hóa của mình và chủ động kết nối, tương tác để tạo dựng bản sắc hiện đại cho văn hóa cộng đồng ASEAN. Ở lĩnh vực này Việt Nam cần phải rút ra bài học khi để cho sự bị động lấn át khiến cho quá trình hiện đại hóa nền văn hóa của Việt Nam hiện đang gặp nhiều khó khăn.*

Từ năm 1986, đặc biệt là sau Hội nghị lần thứ năm của Ban chấp hành Trung ương Đảng khóa VIII “Xây dựng và phát triển văn hóa Việt Nam tiên tiến đậm đà bản sắc dân tộc”, Việt Nam đã chủ động đổi mới, nhấn mạnh đổi mới tư duy và quả quyết rằng đổi mới giáo dục và quốc sách. Nhưng trên thực tế Việt Nam đã để

cho nền giáo dục rơi vào tình trạng lúng túng bị động trong một thời gian dài. Hàng thập kỷ trôi qua giáo dục Việt Nam vẫn chưa thể xây dựng được một định chế bảo đảm vững chắc cho việc tổ chức được một thể hệ tri thức hiện đại.

Do chưa thể tạo dựng và phát triển một hệ tri thức hiện đại cho nguồn nhân lực của Việt Nam nên nền kinh tế xã hội Việt Nam thiếu nội lực để tiếp nhận và chuyển giao thành công khoa học công nghệ. Dù ở thời kỳ hiện đại, vị thế của Việt Nam không phải là thấp, thậm chí còn được đánh giá cao, nhưng trong hợp tác, kinh tế Việt Nam vẫn ở vị thế là quốc gia có trình độ lực lượng sản xuất thấp, cơ sở kinh tế và xã hội chưa phát triển và vẫn luôn ở thế bị động trong tiếp nhận và chuyển giao công nghệ. Do đó dù chủ động mở cửa, có nhiều cơ hội tiếp xúc giao lưu rộng rãi và thuận lợi với nhiều nền văn hóa của nhiều dân tộc trên thế giới nhưng sự yếu kém và bị động của quản lý vĩ mô ở các lĩnh vực “đầu tàu” như giáo dục và văn hóa lãnh đạo đã đẩy văn hóa Việt Nam hiện đại vào trong tình trạng không kiểm soát được sự phát triển tự phát, khiến cho xuất hiện sự tha hóa trong đạo đức và lối sống của một bộ phận không nhỏ trong xã hội Việt Nam, làm suy yếu nội lực của văn hóa Việt Nam.

Việc trở thành thành viên của cộng đồng ASEAN với định hướng tương tác xuyên văn hóa để tạo dựng bản sắc hiện đại cho văn hóa cộng đồng ASEAN có thể là một cơ may mới cho văn hóa Việt Nam. Nếu Việt Nam học được bài học thấm thía về sự tự hậu tính hiện đại trong văn hóa thì việc tập trung thúc đẩy tính hiện đại cho văn hóa, trước hết là tính hiện đại cho giáo dục Việt Nam trong cơ chế liên thông, hợp tác phát triển giáo dục với các quốc gia cộng đồng ASEAN là một chiến lược rất quan trọng cần nắm bắt và nỗ lực thực hiện. Về vấn đề này Việt Nam còn phải rất chú trọng vượt

qua sức ỳ của tính bị động. Việt Nam cần phải nhận thức rõ về lợi ích tương tác xuyên văn hóa để chủ động thúc đẩy tương tác tạo đà đột phá cho tính hiện đại của văn hóa Việt Nam, đem hết kinh nghiệm và tâm sức để cùng các quốc gia trong cộng đồng ASEAN tạo dựng bằng được tính hiện đại cho văn hóa cộng đồng ASEAN.

Thực tiễn xây dựng cộng đồng ASEAN đang cho thấy một đặc điểm cần chú ý đó là có một sự chênh lệch về mức độ khu vực hóa giữa 3 trụ cột xây dựng cộng đồng ASEAN, trong đó trụ cột văn hóa xã hội có mức độ khu vực hóa ít hơn và tốc độ chậm hơn. Nguyên nhân của tình hình này có thể là: một mặt, do việc các mục tiêu hợp tác xây dựng cộng đồng ở các lĩnh vực chính trị an ninh và đặc biệt là lĩnh vực kinh tế dễ được định lượng hơn đồng thời cũng do chịu sức ép của hội nhập toàn cầu nên các kết quả hợp tác khu vực hóa ở các trụ cột đó rõ ràng hơn và tốc độ nhanh hơn. Còn bản thân yếu tố văn hóa và xã hội thì luôn có tính định tính và liên quan lĩnh vực nhận thức nên không dễ nhanh chóng thay đổi cái cũ và xác lập cái mới.

Chúng ta biết rằng, mốc ra đời của cộng đồng ASEAN đã được đẩy lên 5 năm do tốc độ biến đổi của tình hình khu vực thế giới nhanh hơn dự tính. Việc quyết đoán để thành lập cộng đồng sớm hơn là đúng đắn nhưng rõ ràng sự chuẩn bị của một số lĩnh vực khó tránh khỏi việc chưa đạt đến độ trưởng thành và ý thức khu vực, bản sắc khu vực là những lĩnh vực như vậy. Ba trụ cột xây dựng cộng đồng là thế chân vạc 3 chân cần phải được phát triển song hành để phối hợp, để bổ sung và thúc đẩy lẫn nhau, vì vậy cần ở ASEAN và Việt Nam một tinh thần khẩn trương hơn, một ý chí sáng tạo hơn cho việc xây dựng trụ cột cộng đồng văn hóa xã hội và xây dựng bản sắc khu vực ASEAN.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] C. Mác & Ăngghen, *Luận cương của Lút - vích Phoi - ơ - bắc* (Lugwig Feuerbach), C. Mác & Ăngghen Toàn tập, Tập 3, Nxb. Chính trị quốc gia, Hà Nội, 1995, trang 11
- [2] Evelyn Goh: “Great powers and Southeast Asian Regional Security”, Military Technology 1-2006, p.321-323.
- [3] Vũ Dương Ninh, 2009, ASEAN thập niên đầu thế kỷ XXI, Tập chuyên đề nghiên cứu quốc tế - Một số vấn đề lý luận và thực tiễn, Nxb Đại học quốc gia Hà Nội.
- [4] *Hiến chương ASEAN*, bản dịch của Bộ ngoại giao: <http://www.mofa.org.vn>
- [5] Vũ Tuyết Loan, 2012, *Tạo dựng bản sắc chung trong cộng đồng văn hóa xã hội ASEAN*: <http://www.tapchicongsan.org.vn>
- [6] Hoàng Khắc Nam, 2009, *Nhận thức về chủ nghĩa khu vực*, Tạp chí nghiên cứu lịch sử 5/2009.
- [7] MiKhail Epstein, 1999, *Transculture Experiments: Russian and American Modes of creative communication*, New York: St Martin's Press (scholarly and reference Division). Bản dịch tiếng Việt của Nguyễn Văn Hiệu trên <http://www.vanhoahoc.edu.vn>
- [8] Trích “*Nhận thức về chủ nghĩa khu vực*”, Tạp chí Nghiên cứu Lịch sử, số 5/2009, trang 40-52 của Hoàng Khắc Nam.
- [9] Theo Sheldon W. Simon (2008): “*ASEAN and the New Religional Multilateralism the long and bumpy road to community*” in David Shambaugh & Michael Yahuda (eds) *International Relation of Asia* (Maryland: Rowman & Littlefield Publishers) pp 195-214. Bản dịch tiếng Việt của Đinh Nguyễn Lan Hương, Hiệu đính Lê Hồng Hiệp, trên <https://nghiencuuquocte.net>.

BUILDING ASEAN COMMUNITY IDENTITY FROM THE TRANS-CULTURE APPROACH AND LESSONS FOR THE DEVELOPMENT OF VIETNAMESE MODERN CULTURE

Tran Thi Thu Luong

ABSTRACT

Construction and development of regional identities are important issues which have been thoroughly grasped in ASEAN Vision for several decades. Currently, as the ASEAN Community was already established, issues of regional identity construction and enhancement become more specific and practical in the action plan for the building of socio-cultural pillars of the ASEAN community. However, regional identity is not a total figure resulting from the summation of all cultures of the Member States. The building and development of regional identity can only be promoted once relationship of this kind has been defined.

From transculture approach, the paper focuses on analyzing the specific features needed for development to create an ASEAN community identity, analyzes the relationship between

regional identity and cultural national identity of each Member State to learn lessons for the development of Vietnamese modern culture in the cooperation to build the ASEAN community culture.

Keywords: ASEAN community identity; transculture; modern culture of Vietnam.

Email: luongttt@hiu.vn

Ngày nhận bài: 01/08/2019

Ngày nhận bài sửa sau phản biện: 26/08/2019

Ngày chấp nhận đăng: 16/09/2019